

جاذبه‌های گردشگری طبیعی

جزیره کبودان

جبرائیل خزرلی

کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری

مقدمه

توره‌های یک روزه‌ای برای بازدید از جاذبه‌های گردشگری طبیعی جزیره کبودان برگزار می‌شود ولی به علت کاهش شدید آب آن در چند سال اخیر اکنون وضعیت بسیار شکننده‌ای بر دریاچه و جزایر حاکم گردیده و در حال حاضر تردد به جزایر دریاچه متوقف شده است. امید است با تدابیری که در سطح کلان اندیشه شده، آب دریاچه تأمین شود و از جذابیت‌های منحصر به فرد دریاچه و جزایر آن تمام مردم ایران و کشورهای دیگر استفاده نمایند.

روش پژوهش

در هر کار پژوهشی برای حصول به نتایج قابل قبول اسلوب‌های خاصی وجود دارد که پژوهشگران باید از آن‌ها استفاده نمایند. هر چند پژوهش در حیطه علوم مختلف به صورت پیمایشی و میدانی بهترین نتایج را به دنبال دارد، اما در کارهای پژوهشی موانع و مشکلاتی به وجود می‌آید که عرصه را در به کارگیری روش‌ها و اسلوب، بر پژوهشگر تنگ‌تر می‌کند. بنابراین محقق ناگزیر است از روش‌های دیگر استفاده نماید. محدوده مورد مطالعه نگارنده در داخل دریاچه ارومیه قرار دارد و جزو مناطق حفاظت شده است. از آنجا که مناطق حفاظت شده کشور مورد توجه مدیریت محیط زیست است و به خصوص در مورد جزایر دریاچه ارومیه، به لحاظ اهمیت خاص طبیعی و زیستی، امکان سفر و بازدید میدانی محدود است، بنابراین در این مقاله از روش اسنادی، توصیفی و تحلیلی استفاده گردید. علاوه بر موارد مذکور با توجه به شناختی که پژوهشگر از منطقه مورد پژوهش دارد اطلاعات و داده‌ها گردآوری و پس از تحلیل، نگارش مقاله براساس آن‌ها صورت گرفته است.

کلیدواژه‌ها: اکوتوریسم، دریاچه ارومیه، جزیره کبودان، پوشش گیاهی، زندگی جانوری.

اکوتوریسم شاخه‌ای از گردشگری است که ریشه در طبیعت و محیط‌های طبیعی دارد. چشم‌اندازهای طبیعی اعم از حیات وحش، پوشش گیاهی، لندفرم‌های سطح زمین، تنوع سنگ‌ها، آب و هوا و فرهنگ‌های بومی از عواملی هستند که همواره گردشگران را به سوی خود جلب می‌کنند. آن طور که آمارها نشان می‌دهد، این شاخه از گردشگری در مدت کوتاه عمر خود رشد بسیار بالایی داشته و نرخ رشد سالانه آن در دهه ۱۹۹۰ بین ۲۰ تا ۳۴ درصد و پس از سال ۲۰۰۴ میلادی رشد آن به سه برابر رشد کلی صنعت گردشگری رسیده است (رضوانی، ۱۳۸۷: ۲۲).

جاذبه‌های توریستی چه به لحاظ تاریخی و فرهنگی و چه به لحاظ طبیعی مهم‌ترین و ضروری‌ترین عامل جذب توریست در مقاصد توریستی هستند. بنابراین پیش از هر اقدامی مطالعه و شناخت آن‌ها لازم و ضروری به نظر می‌رسد.

تنوع طبیعی استان آذربایجان غربی به گونه‌ای است که هر نقطه آن دارای جذابیت‌های طبیعی متفاوت و مختلفی است. دریاچه ارومیه به عنوان یک اکوسیستم آبی و خاکی از قابلیت‌های بسیار زیادی در امر گردشگری طبیعی برخوردار است. وجود جزایر متعدد با ویژگی‌های مختلف، تنوع پوشش گیاهی و جانوری، زندگی هزاران پرنده از گونه‌های متفاوت، آب و خواص درمانی آن و از همه مهم‌تر محیط بکر و عاری از هرگونه آلودگی‌های زیست‌محیطی و ویژگی‌های دیگر، آن را به یک جاذبه طبیعی شاخص و بارز مبدل کرده است.

نگارنده، به لحاظ اهمیت و اعتبار، دریاچه ارومیه به عنوان یکی از جاذبه‌های گردشگری طبیعی کشور و وجود امکانات بالقوه طبیعی در سواحل و جزایر آن به خصوص در جزیره کبودان، مصمم شده برای آشنایی بهتر و بیشتر با امکانات گردشگری طبیعی این جزیره مقاله‌ای در معرفی و توصیف جاذبه‌های گردشگری آن بنویسد.

لازم به توضیح است که در گذشته به دلیل بالا بودن سطح آب دریاچه

دریاچه ارومیه

دریاچه ارومیه بزرگ‌ترین آبگیر دائمی ایران است که در شمال غربی کشور قرار دارد (شکل شماره ۱).

دریاچه ارومیه در ۳۷ درجه و ۵ دقیقه تا ۳۸ درجه و ۱۶ دقیقه عرض شمالی و ۴۵ درجه و ۱۰ دقیقه تا ۴۵ درجه و ۴۵ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ قرار گرفته است (فرهنگ جغرافیایی، ۱۳۷۹: ۱۰۷). براساس تقسیمات داخلی کشور، دریاچه در بین دو استان آذربایجان غربی و شرقی قرار دارد (نقشه شماره ۱). نام دریاچه در اوستا «چه ئچست» یا «چه ئچستا» و در زبان فارسی «چی چيست»^۱ به معنای سفید و درخشان آمده است. واژه چی چيست در زبان ترکی به صورت «چی چک»^۲ تلفظ می‌شود و به آخر آن پسوند مکان «لو» اضافه شده که در متون و محاورات روزمره استعمال می‌گردد. فراوانی نمک و اکسید روی در آب دریاچه منجر به درخشندگی آن از دور می‌شود. این ویژگی دریاچه، در فرهنگ عامه مردم ساکنان اطراف آن مؤثر بوده است. به‌طوری که در سواحل دریاچه اسامی آبادی‌هایی با نام «چیچکلو»^۳ با پسوندهای مختلف وجود دارد. این آبادی‌ها در اطراف دریاچه ارومیه

نقشه شماره ۱: موقعیت دریاچه ارومیه در بین دو استان آذربایجان غربی و شرقی

در شهرهای سلماس، خوی، مراغه و ارومیه به وفور وجود دارند. وجود برخی محلول‌های فلزی در آب و وجود جلای نسبتاً بالای برخی از آن‌ها از جمله سیلیس، روی و سدیم و انعکاس نور به وسیله این کانی‌ها رنگ آب دریاچه را سفید و درخشان جلوه می‌دهد.

ارتفاع دریاچه از سطح آب‌های آزاد ۱۲۷۰ متر^۴ است و بلندترین نقطه آن قله زرزا با ارتفاع ۱۶۰۰ متر در جزیره کبودان قرار دارد. حیات وحش آبی و خاکی این اکوسیستم متشکل از ۲۷ گونه پستاندار، ۱۸۶ گونه پرنده، ۴۱ گونه خزنده، ۷ گونه دوزیست و ۲۶ گونه ماهی است.

غلظت نمک در آب دریاچه ارومیه به اندازه‌ای است که لقب دومین دریاچه شور جهان را پس از دریاچه بحرالमित به خود گرفته است. آب آن جزو آب‌های کلروره است و گل آن خمیری، سیاه رنگ و در برخی مناطق به رنگ سبز دیده می‌شود که جزو گل‌های کلروره است و دارای خواص درمانی برای امراضی مانند بیماری‌های جلدی،

روماتیسم، آرتروز و بیماری‌های زنان است.

از نظر زیستی، در دریاچه ارومیه، هیچ ماهی و نرم‌تنی به جز گونه‌هایی از سخت‌پوستان به نام «آرتمیا» زندگی نمی‌کند (عکس شماره ۱). دریاچه ارومیه دارای ۱۰۲ جزیره است که همه آن‌ها (دریاچه و جزایر) از سوی سازمان یونسکو به‌عنوان یکی از ۵۹ ذخیره‌گاه زیست‌کره به ثبت رسیده‌اند.

جزایر بزرگ این دریاچه به ترتیب مساحت عبارت‌اند از: کبودان بیش از ۳۰ کیلومتر مربع، «اشک» بیش از ۲۶ کیلومتر مربع، «اسپیر» با حدود ۱۲ کیلومتر مربع و «آرزو» با بیش از ۵ کیلومتر مربع (جعفری، ۱۳۶۶: ۶۳ و ۶۷) و مابقی جزایر دریاچه دارای وسعتی کمتر از ۲ کیلومتر مربع تا چندین متر مربع هستند (نقشه شماره ۳).

عکس شماره ۱: آرتمیاسالینا اورمیا تنها سخت‌پوست دریاچه ارومیه

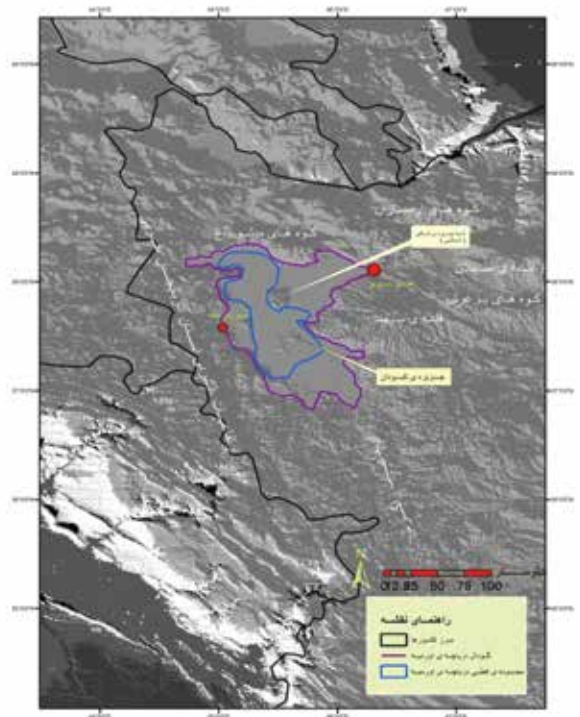
پالئوژئومورفولوژی دریاچه

در تقسیم‌بندی واحدهای ژئومورفیک کشور ایران، دریاچه ارومیه در واحد شمال غربی قرار دارد. این واحد در بین دو واحد مهم کوهستانی البرز در شرق و زاگرس در غرب قرار گرفته است. در دوران پالئوژئوئیک واحد مذکور، همانند واحدهای دیگر کشور، در زیر دریای کم عمق قرار داشت. اما فعالیت‌ها و جنبش‌های زمین‌ساختی در اواخر کرتاسه و اوایل سنوزوئیک آرامش نسبی آن را به هم زده و نتیجه آن شکل‌گیری ارتفاعات آتش‌فشانی و چین‌خوردگی‌های رسوبی در این منطقه است.

این جنبش‌ها تا اواخر پلیوسن و کواترنر ادامه داشته است. عامل این فعالیت‌ها و جنبش‌های زمین‌ساختی فعالیت و حرکت صفحه عربستان به سمت شمال و برخورد آن با صفحه روسیه بوده است (علائی طالقانی، ۱۳۸۲، ۷۰). در هر فاز فعالیت زمین‌ساختی، عوارض جدیدی از جمله ارتفاعات در این منطقه به وجود آمده است. ابتدا در اثر این جنبش‌ها، کوه‌های ارسباران، سپس توده آتش‌فشانی سیلان، ارتفاعات بزغوش و در نهایت توده آتش‌فشانی سهند در اواسط میوسن در این واحد ظاهر شده‌اند. در هر جنبش زمین‌ساختی که منجر به تشکیل ارتفاعات می‌شده وسعت آب‌های دریای کم عمق این واحد محدودتر می‌شده است، تا اینکه در زمان تشکیل توده آذرین سهند، شکل نهایی گودال دریاچه ارومیه به‌وجود آمده است.

نقشه شماره ۳: موقعیت جزیره کبودان در دریاچه ارومیه

نقشه شماره ۲: گودال دریاچه ارومیه و ارتفاعات اطراف آن

نقشه شماره ۴: موقعیت جغرافیایی جزیره کبودان

مربع در جنوب شرقی دریاچه واقع (نقشه شماره ۳) و بین مدارهای ۳۷ درجه و ۲۷ دقیقه تا ۳۷ درجه و ۳۱ دقیقه عرض شمالی قرار گرفته است. از نظر طول جغرافیایی بین خطوط فرضی ۴۵ درجه و ۳۴ دقیقه تا ۴۵ درجه و ۴۰ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار مبدأ قرار دارد (نقشه شماره ۴). جزیره در فاصله ۱۲ کیلومتری بندر رحمانلو در قسمت جنوب شرقی دریاچه ارومیه قرار گرفته، طول آن ۹ و عرض آن ۴ کیلومتر و مساحت کل آن ۳۲ کیلومتر مربع و ارتفاع آن از سطح آب‌های آزاد ۱۶۰۰ متر است.

اشیای کشف شده و وجود بقایایی از پی ساختمان‌ها و قبرستان‌های متروکه بیانگر این است که جزیره کبودان در گذشته مسکونی بوده و از مناطق آباد و پررونق دریاچه ارومیه محسوب می‌شده است، ولی بعدها به علت افزایش میزان غلظت شوری آب، کمبود آب شیرین مورد نیاز برای شرب و زراعت و سختی تردد، ساکنان آن را مجبور به مهاجرت کرده و به تدریج خالی از سکنه شده است.

وسعت دریاچه در دوره‌های یخبندان و بین یخبندان تحت تأثیر نوسانات آبی قرار گرفته و در این نوسانات، دریاچه اشکال متفاوتی به خود گرفته است، به طوری که شواهدی در دوره‌های یخبندان برای آن چهار پادگانه تعریف کرده است که اولین پادگانه آن در دوره سرد میندل در حدود ۱۱۵ متر بالاتر از وضعیت فعلی بوده است (علایی طالقانی، ۱۳۸۲: ۸۹).

بنابراین در آن وضعیت سطح آب دریاچه در ارتفاع ۱۳۸۵ متری قرار داشته که قسمتهایی از شهرهای فعلی ارومیه و تبریز و برخی از شهرهای آذربایجان غربی و شرقی در اطراف دریاچه در زیر آب مدفون بوده‌اند.^۷ در هر مرحله از جنبش زمین‌ساختی و دوره‌های یخچالی، دریاچه شکل و مورفولوژی خاصی داشته است.

ژاک دمورگان فرانسوی در کتاب «مطالعات جغرافیایی هیئت علمی فرانسه در ایران»، در جلد اول، در مورد دریاچه ارومیه می‌نویسد: «سابقاً در عهدی که کوه‌های اطراف پوشیده از جنگل بوده‌اند، دریاچه ارومیه خیلی وسیع‌تر از روزگار ما بوده و احتمالاً تا تبریز پیش می‌رفته است. در ارومیه، مراغه و میاندوآب، آثار و بقایای آن هنوز بر روی دامنه و تپه‌گاه‌های کوهستان‌ها وجود دارد. لیکن به علت از بین رفتن جنگل‌ها، چشمه‌ها خشکیده و دریاچه بخش مهمی از وسعت خود را از دست داده است. هنوز در شیروانشاهلی (سولدوز)^۸ نزدیک قادرچای^۹ یک دریاچه کوچک نمکی یافت می‌شود که سابقاً با دریاچه بزرگ در ارتباط بوده ولی امروز از آن خیلی دور است.» (افشار سیستانی، ۱۳۸۱: ۸۷).

معرفی جزیره کبودان

کبودان زیباترین جزیره دریاچه ارومیه با مساحتی بالغ بر ۳۰ کیلومتر

عکس شماره ۲: سایبان‌های استراحتگاهی جزیره کبودان در دریاچه ارومیه

به جزیره کبودان در زبان ترکی قویون داغی آداسی (جزیره میش) گفته می‌شود که در حال حاضر بزرگ‌ترین جزیره غیر مسکونی دریاچه ارومیه است. ۱۰ در این جزیره تأسیساتی نظیر اسکله، سایبان (عکس شماره ۲)، مرکز تحقیقاتی و پژوهشی و... قرار دارد.

پیشینه تاریخی جزیره کبودان

در محتوای اصلی کتاب **ایران‌شهر در جغرافیای بطلمیوس**، قلمرو اصلی سرزمین‌های ایران، به ۸ ناحیه به این شرح تقسیم شده است:

۱. مار-ک یا ماد (Media) آذربایجان ۲. الیمایی یا الی مائیس یا خوزستان ۳. پارس (Parsa) یا فارس ۴. آریک یا ماد شرق در شرق ماد و پارس (کرمان و سرزمین‌های شرقی) ۵. دریای هیرکان یا ناحیه خزری با منشأ فقفازی ۶. اسکیت‌ها یا (اسکیثا Skythia)، سکستان (ناحیه بلخ و سغد و خوارزم) ۷. بین‌النهرین (ناحیه عراق و شرق سوریه) ۸. بابل (ناحیه بین دجله تا پارس و خوزستان و صحرای عربستان).

بطلمیوس در توصیف ماد می‌نویسد: «مادها در بخش جنوبی دریای خزر زندگی می‌کردند، و این ناحیه به قسمت‌هایی تقسیم می‌شده که یکی از آن نواحی ناحیه «مار-ک» نامیده می‌شد و در قسمت شرقی نواحی ارمنستان و نزدیک دریای خزر قرار داشت و دارای رودخانه‌ها و کوهستان‌ها و دریاچه‌های بسیار است دریاچه آن «کپوتان» (Kaputan) نام دارد و شهرهای بسیاری در آنجاست» (مارکورات، احمدی، ۱۳۸۳: ۳۲).

در متن مذکور کپوتان همان کبودان است که در آن موقع به کل دریاچه ارومیه اطلاق می‌شده و این جزیره نام خود را از دریاچه اخذ کرده است. از این نامگذاری چنین برمی‌آید که جزیره کبودان از گذشته مورد توجه مردم این منطقه و سیاحان و پژوهشگران بوده و دارای اهمیت دیرینه‌ای است.

مسعودی و ابن حوقل در قرن چهارم هجری آن را «بحیره کبودان» که به معنی دریاچه آبی است نامیده‌اند و کبوتید را رنگ آبی معنی کرده‌اند. سرابیون نویسنده دیگر درباره دریاچه ارومیه نوشته است که در وسط آن جزیره کبودان قرار دارد و ساکنین جزیره قایق‌رانان دریاچه بوده‌اند (لسترینج، ۱۳۸۳: ۱۷۱).

مؤلف «کتاب حدودالعالم» در مورد دریاچه ارومیه چنین نوشته است: «دوم دریای کبودان که در ازای او پنجاه فرسنگ است، اندر پهنای سی فرسنگ، اندر میان این دریا دهی است که «کبودان» گویند و این دریا را به آن ده باز خوانند و از گرد او آبادانی است و اندر او هیچ جانور نیست از شوری آبش مگر کرم» (نهجیری، ۱۳۷۶: ۳۷).

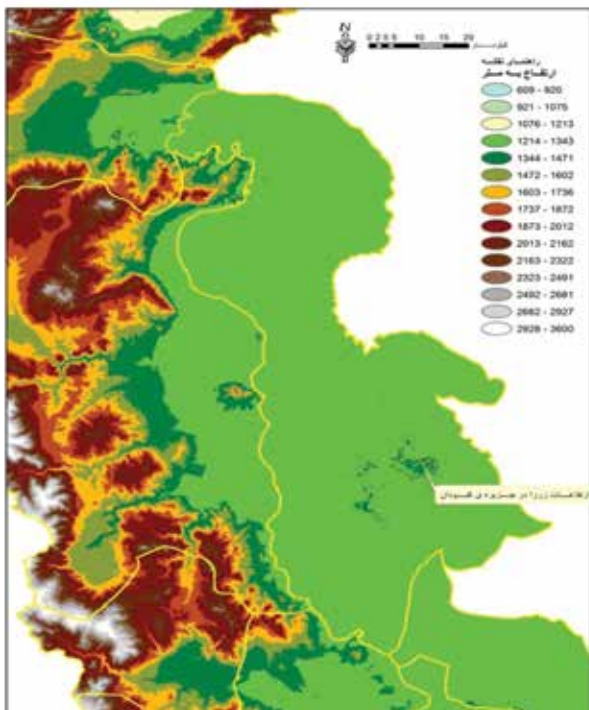
در پارسی باستان به دریاچه ارومیه «کپوته» یا «کاپوتا» (kaputa)

گفته می‌شد واژه کپوته (کبوتید) به معنای رنگ آبی است. در جزیره کبودان فعلی روستایی وجود داشته است که آن را کپوته می‌گفته‌اند. نام کپوته در گذشته هم به دریاچه و هم دهکده‌ای که در جزیره وجود داشته اطلاق می‌شد و نام جزیره مأخوذ از نام دریاچه بوده است. پس از اسلام واژه کپوته به علت اختلاط الفبای عربی با الفبای فارسی به کبودان و کبودان تغییر یافته است. اما بعدها دریاچه نام خود را از شهر ارومیه که در ۱۲ کیلومتری غرب دریاچه استقرار یافته به خود گرفته و به نام دریاچه ارومیه معروف گردیده است و نام کبودان به جزیره فعلی - که یکی از ۱۰۲ جزیره دریاچه می‌باشد - اختصاص یافته است.

جاذبه‌های گردشگری طبیعی جزیره کبودان

– **لندفرم‌های حاصل از فرآیندهای دینامیک ساختمانی و هیدرواقليمی**

جزیره کبودان از نظر زمین‌شناسی از دو منطقه متفاوت تشکیل شده است. قسمت اعظم آن مربوط به چین‌خوردگی‌های الیگوسن (دوره کواترن) است. ولی قسمت شمالی آن که به شکل شاخ در نقشه شماره ۶ مشاهده می‌شود به چین‌خوردگی‌های کامبرین مربوط می‌گردد. وجود اختلاف زمانی بسیار زیاد در شکل‌گیری دو قسمت از جزیره منجر به لندفرم‌های متفاوتی شده است، به طوری که بلندترین قسمت جزیره یعنی ارتفاعات زرزا در قسمتی از جزیره قرار دارد که تشکیلات آن مربوط به الیگوسن است (نقشه شماره ۵). اکثر مناطق مرتفع، دره‌ها، مخروط افکنه‌ها، دامنه‌های سنگی و واریزه‌ها در این قسمت قرار دارند. اما قسمت دیگر جزیره که مناطق کوچکی از جزیره را شامل می‌شود به علت قدمت سن تشکیلات، تحت تأثیر فرسایش قرار گرفته و

نقشه شماره ۵: نقشه توپوگرافی جزایر و ارتفاعات اطراف دریاچه ارومیه

برجستگی‌های آن به شکل تپه ماهور هستند.

وجود فسیل برخی جانوران آبی مانند ستاره‌های دریایی، صدف‌ها و ماهی‌ها در این جزایر بیانگر این است که آب دریاچه ارومیه در گذشته شیرین بوده است یا حداقل مقدار غلظت نمک در آب کم بوده است و جزایر در اثر چین‌خوردگی به وجود آمده‌اند. به همین خاطر تمامی جزایر دریاچه دارای خاک حاصلخیز هستند و پوشش گیاهی آن‌ها اکثراً مرتعی، بوته‌ای و جنگلی است.

مورفولوژی جزیره دارای چشم‌اندازهای متفاوتی است که عبارت‌اند از ارتفاعات زرز، مناطق دامنه‌ای، مخروط‌افکنه‌های کم‌ارتفاع و کم‌وسعت (عکس شماره ۳)، دره‌های بین ارتفاعات، آبکندها، فسیل حیوانات آبی، رسوبات جزیره و بلورها و توده‌های نمک در اطراف سواحل و بالاخره زمین‌های هم‌سطح دریاچه در نواحی ساحلی که زمینه را برای شنا و ورزش‌های آبی و خاکی، پیاده‌روی، کوهنوردی و ... مساعد کرده است.

چشم‌اندازهای پوشش گیاهی جزیره

از نظر خاک‌شناسی باید گفت:

۱. خاک برخی از جزایر از نوع فلاتی و تپه‌ای است، و
۲. خاک برخی دیگر از نوع خاک‌های کوهستان است. (خاک جزایر بزرگ دریاچه مانند کبودان، اشک، اسپیر و آرزو از این نوع خاک‌ها هستند.)

خاک جزیره کبودان از نوع کوهستانی و دارای لیتوسل آهکی قهوه‌ای با بافت لومی رسی است (علی‌پور، ۱۳۸۸). در صورت وجود آب شیرین به قدر کافی، زراعت به خوبی انجام می‌گیرد. شاید برای بسیاری از افراد این سؤال پیش آید که: دریاچه ارومیه چون دومین دریاچه آب شور جهان است، بنابراین جزایر آن اصولاً باید دارای خاک شور و لم‌یزرع باشند، در صورتی که واقعیت خلاف آن را به اثبات می‌رساند. جزیره‌های دریاچه ارومیه، با توجه به وسعت هر یک، دارای محیط طبیعی سرسبز، مرتعی و مرتعی-جنگلی هستند. ریزش‌های جوی در حد متوسط در حدود ۴۰۰ میلی‌متر در سال، به همراه بخار آب دریاچه زمینه را برای رشد و رویش گیاهان مرتعی و جنگلی در این جزیره فراهم کرده است. سیمای جزیره کبودان استپی و بخش‌هایی از آن نیمه جنگلی است. این جزیره یکی از جزایر سرسبز و زیبای دریاچه ارومیه است. از نظر پوشش گیاهی غنی است. تنوع و تعدد گونه‌های گیاهی آن نسبت به جزایر دیگر زیاد است و دلیل آن به مسکونی بودن این جزیره در گذشته مربوط می‌گردد که زمینه پخش و انتشار بذور گیاهان را به طرق متفاوت فراهم کرده است. مورفولوژی پوشش گیاهی جزیره در مناطق مختلف چشم‌اندازهای متفاوتی را ارائه می‌نماید، به طوری که این مورفولوژی تحت تأثیر عواملی اقلیمی، خاک، آب و انسان قرار گرفته و چشم‌انداز فعلی نتیجه آن است. یعنی در دامنه‌های رو به بادهای باران‌آور، پوشش گیاهی نیمه جنگلی است اما در سایر مناطق پوشش مرتعی و بوته‌ای چشم‌انداز غالب جزیره را تشکیل می‌دهد. در برخی مناطق آثار تخریب درختان در دوران سکونت انسان در جزیره نیز به چشم می‌خورد.

نقشه شماره ۶: نقشه توپوگرافی جزیره کبودان

عکس شماره ۳: لندفرم جزیره کبودان (عکس از اداره محیط زیست آذربایجان غربی)

عکس شماره ۴: چشم‌انداز دریاچه ارومیه و جزیره کبودان (عکس از اداره محیط زیست آذربایجان غربی)

در قسمت‌های نیمه‌جنگلی درختانی مانند پسته و وحشی، بادام وحشی، آرس کوهی، خوشک و بادام کوهی مشاهده می‌شود (عکس‌های شماره ۴ و ۵). پس از درختان نیمه‌جنگلی، گیاهان بوته‌ای هم در آن رشد و رویش کرده‌اند که می‌توان درمنه، ریش بزه، انواع گون، جارو و گوجه وحشی را نام برد. گیاهان علفی جزیره نیز متشکل از گیاهان یک ساله‌اند، مانند دم اسبیان، مرغ، علف گوسفندی، جو وحشی و از گل‌های وحشی متنوع. در فصل بهار نیز می‌توان از قومه، بو مادران، میخک وحشی و آلاله نام برد که زیبایی خاصی به این جزیره می‌دهند (افشار سیستانی، ۱۳۸۱: ۹۲) در این فصل محیط طبیعی جزیره بسیار فریبنده می‌شود به طوری که نظر هر بیننده را به خود جلب می‌نماید. در این جزیره گیاهان فراوانی دیده می‌شود که جنبه دارویی و صنعتی دارند و در صورت مطالعه و شناسایی آن‌ها می‌توان در صنعت و علم طب از آن‌ها بهره‌برداری کرد.

چشم‌اندازهای جانوری جزیره

جزیره کبودان در سال ۱۳۴۶، از سوی سازمان حفاظت محیط زیست، به عنوان منطقه حفاظت شده اعلام شد. این جزیره به همراه دیگر جزایر دریاچه ارومیه، به جز جزیره اسلامی، اکنون پارک ملی دریاچه ارومیه محسوب می‌شود.

تأثیر آب دریاچه ارومیه در اعتدال خرده اقلیم این جزیره منجر به رشد و رویش پوشش سبز گیاهی غنی و درختان پراکنده و کوتاه قد در آن گردیده است. علاوه بر آنچه ذکر شد وجود آب شیرین در برخی مناطق این جزیره محیط را برای زندگی جانوری بسیار مساعد کرده است.

کبودان تنها جزیره دریاچه ارومیه است که در تمام سال دارای آب شیرین است. آب شیرین جزیره از چشمه‌هایی که در آن قرار دارد تأمین می‌گردد. از چشمه‌های آب شیرین این جزیره، سه چشمه دام‌داما^{۱۱} با دبی ۳ تا ۴ هزار لیتر، چشمه کهریز با دبی ۴ تا ۵ هزار لیتر و چشمه شکاربان با دبی هفتصد لیتر در شبانه‌روز از چشمه‌های آب شیرین این جزیره هستند. چشمه‌های مذکور علاوه بر زیبایی محیط طبیعی، آب مورد نیاز تمامی وحوش جزیره را تأمین می‌کنند.

با توجه به زیست بوم جزیره هر قسمت از آن زیبایی دلپذیر خاص خود را دارد. وجود پرندگان بزرگی مانند عقاب طلایی و لاشخور مصری نیز زیبایی خاصی به آن داده است. از پرندگان دیگر این جزیره می‌توان به مرغ کفل سفید، مرغ سنگ، پری شاهرخ، سبزه قبا، کاکایی، هدهد، کبک و پرندگان آبی چون فلامینگو، آنقوت نوک قرمز و بعضی از انواع مرغابی اشاره کرد.

علاوه بر پرندگان، برخی حشرات، خزندگان و دوزیستان نیز در این جزیره زندگی می‌کنند. پستانداران ساکن جزیره را قوچ و میش و گوزن زرد ایرانی تشکیل می‌دهد که برای جلوگیری از انقراض نسل در این جزیره نگهداری می‌شوند. سابقه نگهداری برخی پستانداران در این جزیره پس از غیر مسکونی شدن آن به این صورت بوده که متولیان حفاظت از محیط زیست از سال‌های گذشته تصمیم گرفتند برخی از حیوانات وحشی نادر را که جزو سرمایه‌های ملی کشور محسوب می‌شوند در این جزیره نگهداری نمایند. بنابراین اولین بار در سال‌های ۱۲۷۴ تا ۱۲۸۵ شمسی تعدادی قوچ و میش ارمنی در این جزیره رها شدند. در سال‌های اخیر، با توجه به مساعد بودن وضعیت محیط زیست جزیره برای زندگی این حیوانات، جمعیت آن‌ها رو به تزاید گذاشته است.

عکس شماره ۵: چشم‌انداز پوشش درختچه پسته و بادام جزیره کبودان (عکس از اداره محیط زیست آذربایجان غربی)

عکس شماره ۶: چشم‌انداز پوشش نیمه‌جنگلی جزیره کبودان (عکس از اداره محیط زیست آذربایجان غربی)

عکس شماره ۷: گوزن زرد در جزیره کبودان

متأسفانه در خلال جنگ جهانی دوم در اثر شکار بی‌رویه تعداد جمعیت وحوش جزیره کاهش یافت تا اینکه این جزیره را به همراه جزایر دیگر دریاچه و کل دریاچه را به عنوان منطقه حفاظت شده دریاچه ارومیه اعلام کردند و این سبب شد جمعیت حیوانات مذکور دوباره فزونی گیرد. برای برقراری تعادل در بین جمعیت وحوش یک قلاده پلنگ نر و یک قلاده پلنگ ماده نیز در این جزیره رها شدند (افشار سیستانی، ۱۳۸۱: ۹۷). اما این دو قلاده پلنگ نیز در سال ۱۳۶۱ در جزیره ناپدید گردیدند. از آن پس ایجاد تعادل در جمعیت گله‌های قوچ و میش ارمنی توسط شکارچیان و پرسنل محیط زیست انجام می‌گیرد که خوشبختانه در سال‌های اخیر تعداد آن‌ها به بیش از ۳۰۰۰ رأس رسیده است. این حیوانات تحت نظارت سازمان حفاظت محیط زیست و به دور از هرگونه تعرض انسانی و حیوانات درنده در این جزیره زندگی می‌کنند.

یافته‌های پژوهش

۱. وجود محیط آرام و به دور از هیاهو و آلودگی شهری در جزیره؛
۲. داشتن خرده اقلیم معتدل و مرطوب در جزیره؛
۳. وجود چشم‌اندازهای گردشگری طبیعی از جمله لندفرم‌ها، پوشش سبز گیاهی و زندگی جانوری؛
۴. محیطی مناسب برای انجام پژوهش‌های دیرینه‌شناسی دریاچه با وجود سنگواره‌های گوناگون در این جزیره؛
۵. وجود آب شیرین در نقاط مختلف جزیره.
۶. با توجه به مطالعات انجام شده معلوم می‌گردد که این جزیره در گذشته مسکونی بوده و از مناطق آباد دریاچه محسوب می‌شده است.
۷. وجود زمینه مناسب و مساعد برای انجام تحقیقات و پژوهش در ارتباط با مسائل زیست‌شناختی از جمله مطالعه و بررسی زندگی گیاهان و جانوران رو به انقراض در کشور؛
۸. وجود سواحل مناسب برای تفریحات مختلف (شنا، قایقرانی، کایت سواری، پیاده‌روی در ساحل، کوهنوردی و...؛
۹. به علت وجود برخی پوشش گیاهی و حیوانات نادر و کمیاب، جزیره به عنوان بانک ژن کشور محسوب می‌گردد.

پیشنهادها

۱. ایجاد کمپ‌های سلامت برای گذراندن دوران نقاهت برای بیماران روحی و روانی به علت مطلوب بودن آب و هوا و محیط طبیعی جزیره.
۲. ایجاد مراکزی برای استفاده از خواص آب‌درمانی دریاچه در طول سال. با توجه به اینکه اقلیم موجب فصلی شدن صنعت گردشگری در تمامی مناطق کره زمین گردیده است، بنابراین با ایجاد مراکز آب‌درمانی سر پوشیده می‌توان دست کم ۷ ماه از خواص آب‌درمانی دریاچه بهره‌مند شد.
۳. با توجه به اینکه محیط طبیعی جزیره بسیار ظریف و شکننده است با وضع قوانین مربوط به مناطق حفاظت شده باید از هجوم بیش از حد جمعیت جلوگیری شود. و در صورت تمایل مردم برای مشاهده محیط طبیعی جزیره برای آن حریم‌هایی تعریف گردد که مردم با رعایت آن‌ها از ورود به مناطق حساس بانک ژن طبیعی کشور خودداری کنند.

۴. از محیط مناسب جزیره به علت عدم دسترسی انسان و حیوانات اهلی به آن، باید برای پرورش برخی گیاهان دارویی نادر و کمیاب استفاده کرد.

پی‌نوشت‌ها

1. Chei Chest
2. Chy chak
۳. چیچکلو واژه ترکی است که از دو قسمت «چیچک» و «لو» تشکیل شده است. این واژه در زبان ترکی به معنای مکان درخشنده و درخشان است.
۴. در آب دریاچه ارومیه محلول‌های فلزی مانند آهن «Fe»، سدیم «Na»، منیزیم «Mg»، پتاسیم «K» و محلول‌های شبه فلزی مانند سیلیس «Si»، و نافلزهای مختلفی از جمله کلر «Cl» کلسیم «Ca» و برم «Br» و سایر عناصر و مواد دیگر وجود دارد.
۵. ارتفاع فعلی دریاچه ارومیه از آب‌های آزاد، بین ۱۲۶۸ تا ۱۲۷۰ متر در فصول بهار تا اواخر تابستان در نوسان است.
۶. در میان مواد محلول در آب دریاچه ارومیه کلر با ۱۷ درصد بیشترین مواد محلول آب دریاچه را تشکیل می‌دهد و به همین علت، آب آن جزو آب‌های کلروره است. (فرهنگ جغرافیایی شهرستان ارومیه، ۱۳۷۹: ۱۲۰)
۷. ارتفاع برخی از شهرهای فعلی اطراف دریاچه ارومیه از سطح آب‌های آزاد عبارتند از: شهر ارومیه ۱۳۷۰ متر، بناب ۱۲۸۵، تبریز ۱۳۷۵، میان‌دوآب ۱۳۰۰ متر، نقده ۱۳۳۰ متر (جعفری، ۱۳۶۶: ۱۸، ۲۰، ۲۶)
۸. سولدوز نام قدیم نقده در آذربایجان غربی است.
۹. قادرچای با رودگذار از کوه‌های مرزی دالامیر و بزسینا در مرز ایران، عراق و ترکیه سرچشمه می‌گیرد و در شهر اشنویه و نقده جریان دارد.
۱۰. در گذشته چون آب دریاچه بیشتر بوده شبه‌جزیره فعلی شاهی (اسلامی) بزرگ‌ترین جزیره دریاچه محسوب می‌گردید.
۱۱. واژه ترکی است و ترجمه آن به فارسی یعنی قطرات مداوم

منابع

۱. افشار سیستانی، ایرج، مقالات ایران‌شناسی، انتشارات ناامن‌الائمه(ع)، چاپ اول ۱۳۸۱
۲. آزادبخت، بهرام و نوروزی، غلامرضا، جغرافیای آب‌های ایران، انتشارات سازمان نیروهای مسلح، چاپ اول ۱۳۸۷
۳. مارکورات، یوزف، میراحمدی، مریم، ایرانشهر در جغرافیای بطلمیوس، انتشارات طهوری، چاپ اول ۱۳۸۳
۴. جعفری، عباس، شناسنامه جغرافیای طبیعی ایران، انتشارات گیتاشناسی، چاپ دوم ۱۳۶۶
۵. خذری، جبرائیل، جغرافیای توریسم و اکوتوریسم آذربایجان غربی با رویکرد اقتصادی، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد ارومیه، چاپ اول ۱۳۸۹
۶. رضوانی، محمدرضا، توسعه گردشگری روستایی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول ۱۳۸۷
۷. زمردیان، محمدجعفر، ژئومورفولوژی ایران جلد ۱ فرایندهای ساختمانی و دینامیک‌های درونی، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، چاپ پنجم ۱۳۸۸
۸. سیمای زیست‌محیطی استان آذربایجان غربی (پارک ملی دریاچه ارومیه) اداره کل محیط زیست استان آذربایجان غربی
۹. فرهنگ جغرافیایی شهرستان‌های کشور (شهرستان ارومیه)، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروی مسلح، چاپ اول ۱۳۷۹
۱۰. علی‌پور، صمد، اطلس پارک ملی دریاچه ارومیه، انتشارات سازمان محیط زیست آذربایجان غربی، چاپ اول ۱۳۸۸
۱۱. لسترینج، گای، عرفان، محمود، جغرافیای تاریخی سرزمین‌های خلافت شرقی، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ ششم ۱۳۸۳
۱۲. نهجیری، عبدالحسین، جغرافیای تاریخی شهرها، انتشارات مدرسه، چاپ دوم ۱۳۷۶